

№ 110 від 17.08.2022 р.

НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНИЙ ВИСНОВОК

щодо особливостей відшкодування шкоди,
завданої джерелом підвищеної небезпеки

І. Предмет наукового висновку

Членами Науково-консультативної ради при Верховному Суді д.ю.н., проф. О.О. Котом, д.ю.н., проф. А.Б. Гриняком, д.ю.н., проф. О.В. Дзерою, а також к.ю.н., доц. М.М. Хоменком, відповідно до звернення голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Б.І. Гулька (лист № 236/0/26-22 від 21.07.2022), здійснено аналітичне дослідження положень чинного законодавства України щодо тлумачення та застосування положень статті 1187 Цивільного кодексу України.

Для проведення наукового дослідження та надання відповідного науково-консультативного висновку поставлено такі питання:

1. **Яка правова природа джерела підвищеної небезпеки?**
2. **Що належить до видів джерела підвищеної небезпеки (видів підвищеної небезпечної діяльності (положення Цивільного кодексу України не містять вичерпного переліку видів такої діяльності)?**

3. Чи належить нерухомий транспортний засіб, у якому відбулося загоряння (через несправність самого транспортного засобу) до джерела підвищеної небезпеки?

4. Чи пов'язана діяльність як джерело підвищеної небезпеки із поведінкою людини, а не з матеріальним об'єктом?

5. Чи буде відповідальною за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, особа, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір оренди, підряду тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187 ЦК України) та не використовує цей транспортний засіб за призначенням (нерухомий транспортний засіб)?

6. Чи можна визнати джерелом підвищеної небезпеки об'єкт, який не може завдати шкоди випадково, за умови належного дотримання правил техніки безпеки?

7. Чи створює транспортний засіб, який не використовується (нерухомий транспортний засіб) ймовірне підвищене заповідання шкоди через неможливість повного контролю з боку людини у процесі його використання?

У процесі підготовки науково-консультативного висновку доктринальному тлумаченню піддавались положення статті 1187 Цивільного кодексу України.

II. Наукове обґрунтування висновку

1. Яка правова природа джерела підвищеної небезпеки?

У науці цивільного права завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки традиційно виділяється у спеціальний делікт з урахуванням

особливостей механізму завдання шкоди, а також умов виникнення деліктного зобов'язання.

Особливість такого механізму полягає в тому, що шкода завдається потерпілому не будь-якими діями, а саме діяльністю, яка підпадає під характеристику джерела підвищеної небезпеки, наведену у статті 1187 ЦК України. Під джерелом підвищеної небезпеки треба розуміти діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює та інших осіб.

Отже, для віднесення тієї чи іншої діяльності до джерела підвищеної небезпеки необхідно, щоб така діяльність створювала підвищену небезпеку для самої особи, яка її проводить, а також для інших осіб.

Підвищена небезпека у розумінні статті 1187 ЦК України є об'єктивною категорією, не пов'язаною з психологічним поняттям страху. Вона припускає більшу вірогідність настання негативних, шкідливих наслідків, ніж при проведенні будь-якої іншої діяльності. Причиною підвищеної небезпеки є такі властивості об'єктів, які обумовлюють неможливість повного контролю за ними з боку людини на даному етапі розвитку науки і техніки. Тому, незважаючи на дотримання правил технічної безпеки, існує підвищена вірогідність завдання шкоди внаслідок проведення такої діяльності¹.

Таким чином, **концептуальною складовою правової природи джерела підвищеної небезпеки є об'єктивна наявність підвищеної небезпеки (ризик) для оточуючих.** При цьому під «ризиком» слід розуміти імовірність виникнення будь-якої небезпечної події протягом певного періоду або за певних обставин.

¹ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов. / за заг. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця [наук. ред. М. М. Хоменко]. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. II С. 868.

2. Що належить до видів джерела підвищеної небезпеки (видів підвищеної небезпечної діяльності (положення Цивільного кодексу України не містять вичерпного переліку видів такої діяльності)?

Запропонований законодавцем у частині першій статті 1187 ЦК України перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, не є вичерпним. Питання про те, чи є та чи інша діяльність джерелом підвищеної небезпеки, повинен вирішувати суд у кожному конкретному випадку з урахуванням висновків відповідних експертиз (технічної, радіаційної, хімічної тощо). При цьому слід мати на увазі, що визнання тієї чи іншої діяльності джерелом підвищеної небезпеки нерідко залежить не тільки від якісних характеристик об'єкта, з яким така діяльність пов'язана, але й від його кількісних характеристик. Так, киснева подулька, яка продається в аптеці, ніякої небезпеки для оточуючих не створює. Однак цього не можна сказати про кисневий газгольдер (сховище кисню).

Особливі правила статті 1187 ЦК діють тільки тоді, коли шкода завдана тими шкідливими властивостями об'єкта, завдяки яким діяльність з ним визнається джерелом підвищеної небезпеки².

Принагідно зауважимо, що цивільне законодавство не може містити вичерпні переліки об'єктів матеріального світу, зважаючи на стрімкий розвиток науки та технологій. Законодавство визначає певні орієнтири та ознаки тих чи інших об'єктів, які дозволяють суду кваліфікувати їх відповідним чином. Тому у випадку визначення джерела підвищеної небезпеки суду слід зважати передусім на підвищену ймовірність завдання шкоди внаслідок експлуатації або утримання відповідного об'єкту (проведення відповідної діяльності).

² Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов. / за заг. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Лудя [наук. ред. М. М. Хоменко]. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т II. С. 869.

3. Чи належить нерухомий транспортний засіб, у якому відбулося загоряння (через несправність самого транспортного засобу) до джерела підвищеної небезпеки?

У контексті сформульованого питання слід констатувати, що транспортний засіб (виходячи з обставин справи, у межах якої Верховний Суд звернувся із запитом, йдеться про автомобіль) визнається джерелом підвищеної небезпеки не через його можливість рухатися, а зважаючи на його конструктивні особливості. Так, складовими частинами автомобіля є, наприклад, паливна система, яка становить підвищену небезпеку для оточуючих (можливість вибуху внаслідок неналежного технічного стану, потрапляння вогню, прямого сонячного світла тощо).

Таким чином, при відповіді на дане питання необхідно досліджувати конкретні фактичні обставини справи. Так, зокрема, не вважатиметься джерелом підвищеної небезпеки у розумінні частини першої статті 1187 ЦК України автомобіль, який стояв на стоянці за умови, що шкода була завдана відкриванням двері цього автомобіля.

Як зазначалося вище, причиною підвищеної небезпеки є такі властивості об'єктів, які обумовлюють неможливість повного контролю за ними з боку людини на даному етапі розвитку науки і техніки. Тому, незважаючи на дотримання правил технічної безпеки, існує підвищена вірогідність завдання шкоди внаслідок проведення такої діяльності.

У контексті викладеного можемо констатувати, що **автомобіль, який не рухався, але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, слід визнавати джерелом підвищеної небезпеки у розумінні частини першої статті 1187 ЦК України³.**

³ Принагідно зауважимо, що доцільніше розглядати можливість застосування спеціальної норми ЦК України – статті 1187, а не ставити під сумнів належність автотранспортного засобу до джерела підвищеної небезпеки.

4. Чи пов'язана діяльність як джерело підвищеної небезпеки із поведінкою людини, а не з матеріальним об'єктом?

Питання пов'язаності діяльності як джерела підвищеної небезпеки із поведінкою людини, а не з конкретним матеріальним об'єктом, потребує комплексного дослідження.

Як зазначалося вище, основною характеристикою джерела підвищеної небезпеки є підвищена імовірність завдання шкоди невизначеному колу осіб. Таким чином, основною передумовою кваліфікації об'єкта чи діяльності у якості джерела підвищеної небезпеки є неможливість повного контролю над його небезпечними можливостями.

Водночас, відповідаючи на сформульоване у запиті питання, слід зазначити, що особи, які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням небезпечних об'єктів, мають **конкретні обов'язки** – передусім щодо утримання відповідних об'єктів матеріального світу у такому стані та умовах, за яких шкода для оточуючих не повинна завдатися (наприклад, періодичний контроль належного технічного стану автомобіля; дотримання правил утримання собак бійцівських порід; дотримання правил утилізації радіоактивних відходів тощо).

Ураховуючи контекст справи, у межах якої надається даний науковий висновок, зазначимо, що поведінка повинна включати складову, яка зводиться до алгоритму мінімізації можливості завдання шкоди оточуючим (наприклад, неможливість втручання у роботу паливної системи автомобіля без дотримання відповідних технічних правил і норм).

5. Чи буде відповідальною за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, особа, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір оренди, підряду тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187

ЦК України) та не використовує цей транспортний засіб за призначенням (нерухомий транспортний засіб)?

Викладене вище (зокрема, відповіді на питання 3, 4) дозволяє дійти висновку щодо обов'язку особи, яка на відповідній правовій підставі володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку та не використовує його за призначенням (зокрема, нерухомий транспортний засіб), нести відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, за умови, що відповідний об'єкт створює підвищену небезпеку завдання шкоди для оточуючих і у випадку його використання не за призначенням.

6. Чи можна визнати джерелом підвищеної небезпеки об'єкт, який не може завдати шкоди випадково, за умови належного дотримання правил техніки безпеки?

Чинним цивільним законодавством України джерелом підвищеної небезпеки визначається діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює та інших осіб.

Сутнісні ознаки джерела підвищеної небезпеки передбачені чинним цивільним законодавством. Водночас перелік джерел підвищеної небезпеки не є вичерпним, а питання про те, чи є та чи інша діяльність джерелом підвищеної небезпеки, повинен вирішувати суд у кожному конкретному випадку з урахуванням висновків відповідних експертиз.

Як зазначалося вище, концептуальною складовою правової природи джерела підвищеної небезпеки є об'єктивна наявність підвищеної небезпеки (ризик) для оточуючих.

Отже, джерелом підвищеної небезпеки може вважатися діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням об'єктів за умови наявності у відповідних об'єктів підвищеної небезпеки (ризик) для невизначеного кола осіб.

7. Чи створює транспортний засіб, який не використовується (нерухомий транспортний засіб), ймовірне підвищене заподіяння шкоди через неможливість повного контролю з боку людини у процесі його використання?

Як зазначалося вище, транспортний засіб визнається джерелом підвищеної небезпеки не через його можливість рухатися, а зважаючи на його конструктивні особливості. Так, складовими частинами автомобіля є, наприклад, паливна система, яка становить підвищену небезпеку для оточуючих (можливість вибуху внаслідок неналежного технічного стану, потрапляння вогню, прямого сонячного світла тощо).

Викладене зумовлює наявність у власника або особи, яка володіє відповідним транспортним засобом на іншому правовому титулі, низки обов'язків, що опосередковують необхідність недопущення фактів завдання шкоди третім особам (йдеться передусім про необхідність дотримання низки технічних вимог, порушення яких може мати наслідком ймовірне неконтрольоване завдання шкоди).

Ураховуючи викладене, транспортний засіб, який не використовується (нерухомий транспортний засіб), створює ймовірне підвищене заподіяння шкоди через неможливість повного контролю з боку людини у процесі його використання за умови наявності у відповідного транспортного засобу небезпечних конструктивних елементів (зокрема, паливна та електрична системи автомобіля).

III. Загальний висновок

1. Концептуальною складовою правової природи джерела підвищеної небезпеки є об'єктивна наявність підвищеної небезпеки (ризик) для оточуючих.

2. Перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, визначений чинним законодавством України, не є вичерпним. Питання про те, чи є та чи інша діяльність джерелом підвищеної небезпеки, повинен вирішувати суд у кожному конкретному випадку з урахуванням висновків відповідних експертиз.

3. Автомобіль, який не рухався, але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, є джерелом підвищеної небезпеки у розумінні частини першої статті 1187 ЦК України.

4. Ураховуючи контекст справи, у межах якої надається даний науковий висновок, поведінка повинна включати складову, яка зводиться до алгоритму мінімізації можливості завдання шкоди оточуючим (наприклад, неможливість втручання у роботу паливної системи автомобіля без дотримання відповідних технічних правил і норм).

5. Особа, яка на відповідній правовій підставі володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку та не використовує його за призначенням (зокрема, нерухомий транспортний засіб), повинна нести відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, за умови, що відповідний об'єкт створює підвищену небезпеку завдання шкоди для оточуючих і у випадку його використання не за призначенням.

6. Джерелом підвищеної небезпеки може вважатися діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням об'єктів за умови наявності у відповідних об'єктів підвищеної небезпеки (ризик) для невизначеного кола осіб.

7. Транспортний засіб, який не використовується (нерухомий транспортний засіб), створює ймовірне підвищене заповдіання шкоди через неможливість повного контролю з боку людини у процесі його використання за умови наявності у відповідного транспортного засобу небезпечних конструктивних елементів (зокрема, паливна та електрична системи автомобіля).

*Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

О. О. Кот

*Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор*

А. Б. Гришяк

*Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

О. В. Дзера

*Завідувач наукового відділу
Київського регіонального центру НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

М. М. Хоменко